



Gyöngyösi és a kutyák

A magyar Ovidius lehetséges irodalmi mintái

MAJOROS Viktória

Szegedi Tudományegyetem Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

ORCID: 0009-0008-8926-1149

GYÖNGYÖSI István and the dogs. Possible literary models of the Hungarian Ovid

Abstract | The study investigates questions of GYÖNGYÖSI István's literary imitation by undertaking a philological analysis of the names of hunting dogs appearing in his poems *Csalárd Cupido* and *Kemény János emlékezete*. The issue has been addressed before, primarily in connection with supposed Ovidian influences. On the one hand, the paper demonstrates that earlier scholarship – especially the name lists compiled by RUPP Kornél and JANKOVICS József – is incorrect in several respects. On the other hand, it devotes particular attention to problematic cases, such as the dog name Phigalia, whose origin cannot be traced to the tradition of the *Metamorphoses*.

In these instances, GYÖNGYÖSI likely drew instead on a number of engaging and entertaining works of early modern humanist literature. Special emphasis is placed on the figure of the dog Aldina, whose name belongs to a widespread European tradition of canine elegies. The point of origin of this tradition is a volume published in 1622 by the Parisian printer Nicolas BUON (*In obitum Aldinae catellae*), in which numerous humanists mourn the poor Aldina.

In addition, the study shows that even names previously considered Ovidian – such as Phylax, Coridon, or Mopsus – can be traced back to early modern literary models.

Keywords | GYÖNGYÖSI István, OVID, dogs, *Argenis*, Neo-Latin literature

Jankovics József *Cupido*-szövegkiadásának jegyzetei között a vadászatleírások kapcsán hivatkozik Rupp Kornél *Ovidius és Gyöngyösi* című, 1891-ben megjelent tanulmányára.¹ Rupp itt a Gyöngyösi-versekben és az ovidiusi *Metamorphoses*ben előforduló kutyaneveket vetette egybe, ám nem vizsgálta az említett vadászatleírásokat a maguk teljességében. Jankovics részben ez alapján készítette el saját kutyalistáit, amelyek a *Kemény János emlékezete*, illetve a *Csalárd Cupido* edíciójának szövegmagyarázataiban olvashatók.² Mindkettejük névsorai pontosításra szorulnak, méghozzá nem pusztán a kötelező filológiai alaposág okán, hanem azért is, mert ezáltal Gyöngyösi irodalmi mintakövetésének kérdése is árnyalhatóvá válik. A következőkben e kutyalajstromok pontatlanságaira, illetve hiányaira hívom fel a figyelmet, s megoldásokat javaslok a felvetett problémákra.

Ovidiusi eredetű kutyanevek?

Rupp dolgozatában felsorolja azokat a *Csalárd Cupido*ban szereplő vadászkutyákat, melyek a *Metamorphoses* szövegében is előfordulnak, s felsorol még három olyan nevet is, melyek Ovidiusnál hiányoznak:

Már a «*Csalárd Cupido*»-ban Diana vadászkutyái között a *Metamorphosis* most leírt kutyái közül a következőket találjuk: Labros, Harpalos, Alce, Napé, Tigris, Melampus, Dromas, Harpia, Pharon [!], Lyciska, Hiale, Hilactor, Leucon – s három újat: Figalia, Thalia és Tacsó nevűeket.³

Az említett filológiai alaposág okán itt muszáj néhány apró pontosítást tennünk. Tudniillik a Rupp-féle felsorolás nem teljesen korrekt. Ismeretes, hogy a *Csalárd Cupido* vadászatleírásában Diana mellett nimfák is közreműködnek, Rupp pedig néhány nimfát bizony kutyának nézett. Gyöngyösi nimfaneveinek egy részét Ovidius *Actaeon*-történetéből veszi át, abból a történetből tehát, ahonnan a kutyanevek egy részét is kölcsönözte. Ovidiusnál ebben a történetben a következő nimfák vannak megnevezve: Ismenis, Nephele, Hyale, Rhanis, Psecas és Phiale.⁴ Látható, hogy Rupp az Ovidius-történetben szereplő nimfa, „Hiale” nevét – helytelenül – a kutyáknál sorolja fel, pedig ez a nimfa

1 Gyöngyösi István, *Csalárd Cupido – Proserpina elragadtatása – Cuma városában épített Dédalus temploma – Heroida fordítások*, szerk. JANKOVICS József és NYERGES Judit, tan. JANKOVICS József, Régi magyar könyvtár: Források 13 (Budapest: Balassi Kiadó, 2003), 280.

2 A szövegmagyarázatokat lásd Gyöngyösi István, *Porábúl megéledett Főnix avagy Kemény János emlékezete*, szerk. JANKOVICS József és NYERGES Judit, tan. JANKOVICS József, Régi magyar könyvtár: Források 10 (Budapest: Balassi Kiadó, 1999), 203–263; Gyöngyösi, *Csalárd Cupido...*, 267–321.

3 RUPP Kornél, „Ovidius és Gyöngyösi”, *Egyetemes Philologiai Közlöny* 15 (1891): 361–410, 384.

4 „...quo postquam subiit, nympharum tradidit uni / armigeræ iaculum pharetramque arcusque retentos, / altera depositæ subiecit brachia pallæ, / vincla duæ pedibus demunt; nam doctior illis / **Ismenis** Crocale sparsos per colla capillos / colligit in nodum, quamvis erat ipsa solutis. / excipiunt laticem **Nepheleque Hyaleque Rhanisque / et Psecas et Phiale** funduntque capacibus urnis.” OVID., *Met.* III, 165–172. Kiemelés tőlem – M. V.

Gyöngyösinél is egyértelműen nimfaként bukkan fel (Jankovics is így tárgyalja), aki épp nyilazni készül egy vadkanra:

Harpalos érkezik hátulsó inára [ti. a vadnak],
Könnýű Alce pedig ugrik a hátára,
Veszi Hyale is azonban nyilára,
Arányozván azzal gyenge horpaszára.
(II/149)⁵

Rupp e kutyalistát három „új”, tehát nem ovidiusi eredetű névvel bővíti: a „Tacskó”, majd a „Thalia”, illetve a „Figalia” nevekkal. Thalia azonban megint csak nem kutya. Ő is egy nimfa, aki többször is szerepel a vadászat során, s először a Dianát körülvevő nimfaseregben pillantjuk meg:

Két-két szeléndek van majd minden nimfánál,
Ki-ki azzal vigyáz rendelt állásánál.
Egy pár vadászdárdát hagyott Thaliánál [ti. Diana],
Melyekkel maradna maga oldalánál.
(II/77)⁶

Második és harmadik alkalommal már a vadászat közben találkozunk vele:

Ennek hajtására ímhol gyön Thalia,
Kezén van Melampus, mérges Alce fia,
(II/130)

El sem végezhetik itt a komédiát,
Hallják kiáltani szaporán Thaliát
(II/135)

Jankovics szövegkiadásának jegyzeteiben Thaliát – helyesen – „Diana kísérőinek, nimfáinak egyikeként” írja le, illetve felveti annak a lehetőségét, hogy e nimfa azonos

5 A *Csalárd Cupido*ból idézett részleteket mindig Jankovics szövegkiadásából idézem: GYÖNGYÖSI, *Csalárd Cupido*... A félkövér kiemelések végig tőlem származnak.

6 Megjegyzendő, hogy ebben a strófában csak a vers első főváltozatában szerepel Thalia, a második és harmadik főváltozatban „Idiopea” vagy „Deiopea” szerepel helyette. Kassai kézirat: Idopeja (53. o.), Anonim kézirat: Idopaea (25r), 1734-es editio princeps: Idopaeja (39. o.), Palotai György kézírata: Idiope (20r), Lossonczy László kézírata: Idoepe (25v), Réthey Ádám kézírata: Deiopeja (44. o.). A *Csalárd Cupido* kézíratos hagyományához: MAJOROS Viktória, „A *Csalárd Cupido* textológiája”, in *Zrínyi Miklós és a magyarországi barokk költészet: Tudományos konferencia, Eger, 2020. szeptember 3–5.*, szerk. BENE Sándor és PINTÉR Márta Zsuzsanna, 409–431 (Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2021), doi:10.17048/ZrinyiMiklos.2021.409.

„Zeusznak és Mnemoszünének, az emlékezés istennőjének leányával, a komédia Múzsájával”⁷

Thaliával ellentétben Phigalia csak egyetlen alkalommal tűnik fel a *Csalárd Cupido*-ban, s kizárólag ebben a műben. Rupp őt szintén vadáskutyaként értelmezi, ahogy Jankovics is, aki e név kapcsán rendkívül szűkszavúan mindössze annyit jegyez meg: „kutyánév”.⁸ Phigalia kutyaként való azonosítása azonban korántsem egyértelmű. Ő az alábbi strófában jelenik meg:

A másik [ti. egy másik kutya] a szarvast tovább is inalja,
Valamikor éri, mindenkor megfalja,
És Phigalia is a lármát meghallja,
S megkerüli, hogy úgy a vadat megcsalja.
(II/127)

Phigalia tehát a szarvasvadászat során bukkan fel, közvetlenül azt követően, hogy a vadáskutyák üldözőbe veszik a vadat. Felmerül a kérdés: ki az, aki ebben a strófában meghallja a lármát? Egy újabb vadáskutya, vagy inkább egy nimfa? Az értelmezéshez szükséges a jelenet tágabb szövegkörnyezetének vizsgálata. A főhős, Genius éppen Dianával beszélget, amikor jelzést kapnak a szarvas közeledtéről. Diana ekkor két vadáskutyát ad Geniusnak, hogy ő is részt vehessen a vadászon:

Minthogy pedig a vad mifelénk szalada,
És ezzel beszédünk ottan megszakada,
Hogy azt béfejezzük, továbbra halada,
Diana nékem is **két agarat ada.**
(II/120)

Genius ezt követően szabadon engedi a két ebet, az egyiknek a nevét is megismerjük („Dromas”), a másikat azonban nem:

Int azonban reám [ti. Diana], látván a jeleket,
Utánabocsátom én is az ebeket.
Oly sebesen menni mondhatom ezeket,
Mintha rárószárnyak viselnék testeket.

Lesznek is csakhamar a szarvas inában,
De egy törzsök akad a **Dromas lábában**
(Ez volt egyik neve), és az hamarjában
Kificamlik lába gyars fordulásában.
(II/125–126)

⁷ GYÖNGYÖSI, *Csalárd Cupido...*, 315.

⁸ Uo., 307.

És itt jön az ominózus strófa:

A másik a szarvast tovább is inalja [ti. a Genius által elengedett másik kutya],
Valamikor éri, mindenkor meghalja,
És Phigalia is a lármát meghallja,
S megkerüli, hogy úgy a vadat megcsalja.
(II/127)

A jelenet ezt követően lezárul, a vad pedig ismét Dianára „fordul”. Phigalia tehát kizárólag a két agár fellépése után jelenik meg. A szöveg azonban sehol sem mondja ki egyértelműen, hogy Phigalia vadászkutya volna, miként azt sem, hogy nimfa. Annyi bizonyos, hogy ugyanabban a mondatban, ugyanazzal a funkcióval lép be a jelenetbe, mint a vadászkutyák: reagál a lármára, kerül, bekerít. Ahogy a vadászat egy másik pontján ugyanezt teszi maga Diana is, aki köztudomásúlag nem kutya:

Siet is az [ti. Diana] felém egy leomlott fátúl,
Az rámgöyvä vadat megkerülvén hátul.
(II/142)

Az antik forrásokban a „Phigalia” szó elsősorban egy árkádiai várost jelöl, de, ha ritkábban is, használatos egy erdei nimfa megnevezésére. Pausanias a *Görögország leírásában* említi őt így,⁹ s ugyanezt a nevet Natale Conti is feljegyzi a Gyöngyösi által szorgalmasan forgatott *Mythologiae*ban, a drüádok egyikeként.¹⁰ Nem lehetetlen tehát, hogy költőnk tudatában volt annak, hogy ez a név nem egy kutya, hanem egy nimfa neve. Amennyiben a kérdéses strófában mégis vadászkutyáról lenne szó, úgy ez lenne az egyetlen olyan eset Gyöngyösi költészetében, amikor a szerző saját invencióból ad nimfanevet egy vadászkutyának. Kétségtelen, hogy a verssor metrikája („És Phigalia is a lármát meghallja”) négy szótagos név használatát tette szükségessé, ám ilyen nevet költőnk az ovidiusi kutyalajstromból is választhatott volna (például Ichnobates, Oriba-

9 „τὰ δὲ ἐς τὸν Λυκάονος Φίγαλον—οὗτος γὰρ δὴ τῇ πόλει τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐγένετο οἰκιστὴς—καὶ ὡς μετέβαλεν ἀνὰ χρόνον ἀπὸ Φιάλου Βουκολίωνος τὸ ὄνομα ἢ πόλις καὶ αὐθις τε ἀνεσώσατο τὸ ἀρχαῖον, τόδε μὲν καὶ πρότερον ἔτι ἐσημαίνειν ἡμῖν ὁ λόγος: λέγεται δὲ καὶ ἄλλα οὐκ ἀξιόχρεα ἐς πίστιν, ἀνδρα αὐτόχθονα εἶναι τὸν Φίγαλον καὶ οὐ Λυκάονος παῖδα: τοῖς δὲ εἰρημένον ἐστὶν ὡς ἡ Φιγαλία νόμφη τῶν καλουμένων εἰη Δρυάδων.” PAUSANIAS, *Graeciae Descriptio*, 8.39.2.

10 „Hinc Deas, quae montibus vniuersis praessent, Oreades siue Oresticides nominarunt: quae nemoribus et syluis, Dryadas, quae singulis arboribus, Hamadryadas. Creditae vero sunt Dryades fuisse Nymphae, quae cum arboribus et nascerentur et interirent, vt testatur Callimachus in hymno in Delum [...] Quae fuerint harum nomina, non constat: nisi quod vnam Tithoream nominauit Pausanias, in Phocicis, qui etiam in Arcadicis aliam vocauit Erato, **et aliam Phigaliam**.” NATALE CONTI, *Mythologiae, sive explicationis fabularum libri decem* (Padova: Lorenzo Pasquato, 1616), 253. Hogy Gyöngyösi ismerte és használta Conti *Mythologiae*ját, azt több szakíró felvetette már. A kérdésről bővebben beszélek *Gyöngyösi és Natale Conti: Források Gyöngyösi-szöveghelyek lehetséges értelmezéséhez* című, megjelenés előtt álló dolgozatomban.

sos vagy Nebrophonos),¹¹ ezekkel azonban nem élt. A kérdés így végső soron nem dönthető el teljes bizonyossággal, annyi azonban azért megállapítható, hogy Gyöngyösi ebben az esetben nem ovidiusi eredetű nevet használ, hanem más hagyományból választ.

Jankovics *Cupido*-kiadásának szövegmagyarázataiban következetesen feltünteti azokat a vadászkutyaneveket, amelyeket ovidiusi eredetűnek tart. Az alábbiakban Jankovics teljes névsorát közlöm:¹²

Alce C II/130/2, II/149/2, II/194/1 – ovidiusi eredetű kutyanev, vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225.

Aldina C II/213/3, III/192/2 – kutyanev

Dromas C II/126/2 – ovidiusi eredetű kutyanev; vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225.

Harpalos C II/149/1, II/194/1 – ovidiusi eredetű kutyanev, vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225.

Harpia C II/130/3, II/135/4, II/143/3, II/146/1, II/153/4 – ovidiusi eredetű kutyanev, vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225, lásd még Gyöngyösi, *Porábúl megéledett Főnix*, I/II/45/1.

Hilactor C II/153/1 – ovidiusi eredetű kutyanev, vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225

Leucon C II/153/3 – ovidiusi eredetű kutyanev, vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225.

Liciska C II/148/2 – ovidiusi eredetű kutyanev, vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225, lásd még Gyöngyösi, *Porábúl megéledett Főnix*, I/V/13/4.

Melampus C II/130/2, II/135/4, II/143/3, II/153/2 – ovidiusi eredetű kutyanev, vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225. Gyöngyösi elfelejtette, hogy a kutya a 145. versszakban kimúlt, a 153-ban még élőként szerepelteti!

Phigalia C II/127/3 – kutyanev

Tacskó C II/131/2 – kutyanev és vadászkutyafajta

Tharon C II/147/1 – kutyanev

Tigris C II/153/4, II/198/1 – ovidiusi eredetű kutyanev, vö. Ovidius, *Átváltozások*, III, 205–225; lásd még Gyöngyösi, *Porábúl megéledett Főnix*, I/II/37/2.

A felsorolásban jól látható, hogy Phigalia néven kívül mindössze két másik név kapcsán nem mond semmit (legfeljebb annyit ír: „kutyanev”). Pedig ezek egyike, a „Tharon” feltehetően szintén ovidiusi eredetű, a „Theron”¹³ kutyanev torzult alakja lehet. Valószínűsíthető ugyanakkor, hogy nem a szöveg reprodukció során keletkezett egyszerű elírásról van szó, mivel a Gyöngyösi által kétszer is átdolgozott *Csalárd Cupido* kézirat oszlopának túlnyomó része következetesen ezt az alakot hozza.¹⁴ A másik

11 „Dum dubitat, videre canes, primique Melampus / Ichnobatesque sagax latratu signa dedere, / Cnosius Ichnobates, Spartana gente Melampus. / inde ruunt alii rapida velocius aura, / Pamphagos et Dorceus et Oribasos, Arcades omnes, / Nebrophonosque valens...” OVID., *Met.* III, 206–211.

12 Gyöngyösi, *Csalárd Cupido...*, 267–321.

13 „Pamphagos et Dorceus et Oribasos, Arcades omnes, / Nebrophonosque valens et trux cum Laelape Theron / et pedibus Pterelas et naribus utilis Agre...” OVID., *Met.* III, 210–212.

14 Kivételt csupán a vers harmadik főváltozatának szövegforrásai jelentenek: Palotai György kézírata: „Trázon” (24v), Lossonczi László kézírata: „Tházon” (31r), Réthey Ádám kézírata: „Tráron” (54. o.). Ezek az

kutyanév, amellyel kapcsolatban sem Rupp Kornélnak, sem Jankovicsnak nincs mondanivalója, egy külön epizódban, ráadásul a cselekmény bonyolítása szempontjából fontos epizódban szereplő kutya neve.

Aldina

Ez a kutya a *Csalárd Cupidó*ban egészen különleges szerepet kap, ő Diana „legkedvesb vizslája”, aki a vadászatot követően egy fácán nyomára bukkan. A madarat Dianának még időben sikerül lelőnie, Aldina pedig elkapja, s így a vadászat utolsó zsákmányát ő maga viszi „asszonya kezében”. A jelenet ezt követően bensőséges tónusra vált: Diana „kedves ebét kezdi törölgetni”, s dicséri hűségét és jóságát („Amely hű, amely jó, bőven beszélni”).¹⁵ Aldina tehát nem pusztán névként bukkan fel a vadászkutyák sorában, hanem hangsúlyos szereplővé válik. Biztos ugyanakkor, hogy ez a név sem Gyöngyösi kreálmanya, mivel a kora újkori latin költészetből jól adatolható. Szerepel például egy Giovanni Gaetano Tartini és Santi Franchi által szerkesztett, 1719-ben megjelent versgyűjteményben (*Carmina illustrium poetarum Italarum*), mégpedig az ifjabb Girolamo Aleandro (1574–1629) gyászversében (*Epicedium Aldinae catellae*).¹⁶ Olyan versről van tehát szó, mely valójában a 17. század elején keletkezett, melyben a szerző kedves kutyájának halála fölött kesereg, s amely a vers címének megfelelően tényleg Aldina kutya epicédiuma. Nevezett Aldinát azonban több (sok) írástudó is meggyászolta. Neve felbukkan például Christian Franz Paullini 1685-ös *Cynographia curiosa seu canis descriptio* című kiadványában (egy olyan nyomtatványban, mely teljes egészében a kutyákról szól), még hozzá Lorenzo Pignoria szintén latin nyelven megírt epitáfiumában.¹⁷

Mindkét vers „főszereplője” ugyanaz az Aldina: az ifjabb Girolamo Aleandro idő előtt jobblétre szenderült kutyája. A most említett két szöveg egyaránt a Nicolas Buon párizsi nyomdájában 1622-ben sajtó alá került *In obitum Aldinae catellae* című kötetben jelent meg először, melyben további tizennégy humanista gyászolja el szegény Aldinát, akinek halálát tehát egy teljes kiadvány siratja.¹⁸ A kötet szerzői közül többen is tagjai voltak (köztük a kutya gazdája, Girolamo Aleandro is)¹⁹ az 1603 táján, Paolo Mancini

olvasatok nyilvánvaló másolói tévesztéseknek tekinthetők. MAJOROS, „A *Csalárd Cupido* textológiája”.

15 Jankovics kiadásában: II/213–219.

16 Giovanni Gaetano BOTTARI, szerk., *Carmina illustrium poetarum italarum*, 11 köt. (Firenze: Giovanni Gaetano Tartini, Santi Franchi, 1719), 2:105–110.

17 „Curiosus quoque tumulus iste Aldinae Catellae a Laurentio Pignorio ita positus: / Hospes, Aldina Catella heic sita sum, et mecum una, / quidni Domino meo credam, gratiae, Veneres, amores. / Ego sane hisce omnibus praetuli semper / caritatem et fidem. / Quas, sat scio, nulla unquam terra obruet. / Abi, Hospes, et haec pauca Domino meo: / Aldina tuo carmine umbra / nobilis / Te salutat.” *Cynographia curiosa seu Canis descriptio* (Nürnberg: Johann Georg Endter, 1685), 106 (Caput 9).

18 *In obitum Aldinae catellae: Lacrymae poeticae* (Paris: Nicolas Buon, 1622).

19 Girolamo Aleandro *Sopra l'impresa degli Accademici Humoristi* című, 1611-ben megjelent beszéde az Akadémia egyik legkorábbi dokumentuma, amelyben Aleandro az Akadémia emblémájának értelmezését fejti ki. Lásd erről: Michele MAYLENDER, *Storia delle Accademie d'Italia*, 5 köt. (Bologna: L. Capelli, 1930), 5:370–381.

olasz arisztokrata körül szerveződő, római irodalmi társaságként működő Accademia degli Umoristinek.²⁰ Így Alberto Vespasiano Moro is, aki a kutyus egy túlvilágról gazdájához írott levelét közli, a dolog szívfacsaró (*Aldinae epistola ad Dominum suum*).²¹ Az 1622-es kötet szerkesztője az Aldinát sirató verseket tekintve – úgy tűnik – túlkínálattal számolhatott. A szakirodalom szerint ugyanis olyan versek is íródtak Aldina emlékére, melyek (Aleandrónak a kötethez szánt előszavával együtt) végül kéziratban maradtak.²² Nem tudjuk, miért. Különös tekintettel arra, hogy igen nagynevű humanisták versei is kimaradtak a nyomtatványból, így Hugo Grotius vagy Gerhard Vossius költeményei.²³

Aldina emlékeztetének irodalmi utóélete azonban itt nem ér véget. 1698-ban e kötet hatására egy újabb, hasonló koncepciójú kiadvány jelent meg *Azzioni memorabili del famoso cane chiamato Taccone* címmel.²⁴ Ez a mű Girolamo Albrizzi büszke masztiffjának, Tacconének állít emléket. Ez az állat – a kötet tanúsága szerint – „a Santo Stefano-téri kiváló Loredano-ház Matto nevű kutyájától származott, attól az ebtől, amely ezerszer megküzdött bikákkal és medvékkel is”.²⁵ A kiadvány Taccone életéről és haláláról szóló olasz nyelvű ottavákat, velencei dialektusban írt madrigálokat, egy hosszú és részletes életrajzot, valamint latin nyelvű verseket tartalmaz.²⁶ A kötetet egyébként Albrizzi expressis verbis egy másik kutyának ajánlotta, nevezetesen a Szent Márk-bazilika prokurátora, Giovanni Lando kutyájának, „a vitéz Toffolónak”.

De még ezzel sem ért véget a történet. A szakirodalom szerint a Taccone kutya emlékének szentelt kiadvány mintájára jelent meg néhány évvel később a *Pattatocheide* című – mára elveszett – kötet is, egy másik eb, Pattatocco tiszteletére. Pattatocco tényleg csodálatra méltó kutya lehetett, ugyanis Apostolo Zeno egy máig fennmaradt levele szerint, melyben igencsak lehet a sorok között olvasni, megharcolt az Adria-tenger hullámaival, letaszította Róma szenátorának („Senatore di Roma”) szarvasát a Tarpeia-szikláról (ahonnan az árulókat volt szokás letaszítani), levizelte a pápai

20 Az akadémiáról és annak történetéről bővebben lásd: uo.

21 *In obitum Aldinae...*, 38–45.

22 A kötetből kimaradt versek szerzői: Joseph Marie Suarès, Pietro Marioni, Marcello Giovanetti, Gian Giacomo Lamola, Girolamo Brivio, Marco Antonio Romiti, Hugo Grotius, Gerhard Vossius és Josse de Rycke. Erről lásd Jacopo MORELLI, *Epistulae septem variae eruditionis, quarum tres nunc primum prodeunt* (Padova, 1819), 34–35; Kathleen Fiona WALKER-MEIKLE, *Late Medieval Pet Keeping: Gender, Status and Emotions*, PhD-disszertáció (London: University College, 2013), 148–149.

23 Grotius verse később végül mégis megjelent a Laurens van Zanten által 1796-ban kiadott, számos újlatin szerző művét tartalmazó *Deliciae Poeticae* című gyűjtemény függelékében. Erről bővebben: Beate HINTZEN, „Neulateinische Hyporchemata oder die Neuschöpfung einer verlorenen Gattung und deren rascher Untergang”, in *Neulateinische Metrik: Formen und Kontexte zwischen Rezeption und Innovation*, szerk. Stefan TILG és Benjamin HARTER, *NeoLatina* 33, 71–89 (Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2019), 83–86.

24 *Azzioni Memorabili del Famoso Cane chiamato Taccone celebrate in verso e in Prosa a sodisfation dei curiosi* (Venezia: Girolamo Albrizzi, 1698).

25 „Matto dell’Eccellentissima Casa Loredana di S. Stefano, quel cane che combattè migliaia di volte con Tori e con Orsi...”, lásd uo., 11.

26 Enrico LUCCHESI, „Un cane alla corte imperiale di Vienna: I ritratti del «famoso Pattatocco»”, *Italies: litterature, civilisation, société* 12 (2008): 397–408, 399–400, doi:10.4000/italies.2175.

lakosztályban az ajtófélfákat, szabad bejárása volt a császári palota legfelső termeibe, ahol gyakran vendégeskedett a császár asztalánál, néha maga az uralkodó etette.²⁷ E különös irodalmi hagyomány egészét az *Aldina*-kötetre kell visszavezetnünk. Girolamo Albrizzi ugyanis maga írja, hogy Taccone kutya köteté ama híres Aldina kutyáskának szentelt kötet mintájára készült, „aki, mivel hűséges és kedves volt gazdájához, az ifjabb Girolamo Aleandrohoz, kiérdemelte a század legműveltebb tollforgatóinak magasztalását”.²⁸

Az *Aldina*-kötet nyitódarabja, a már említett *Epicedium Aldinae catellae* után²⁹ egy olyan költő verse következik az 1622-es edícióban, aki a 17. századi Magyarországon is rendkívül népszerű volt. John Barclay *In Aldinae mortem* (Aldina halálára) című verséről van szó.³⁰ Barclay meghatározó szerepet játszott a gyűjtemény létrejöttében, ahogy furcsa módon Aldina kutya pusztulásában is. Minderről Girolamo Aleandro egy Nicolas Fabri de Peirescnek írt levelében számol be, melyből megtudjuk, hogy épp Barclay kedvéért kívánta szaporítani a kutyát, amely aztán az ellésbe belepusztult. E levélben Aleandro egyébként Peiresc segítségét is kéri olyan költők felkutatásában, akik versekkel járulhatnak hozzá a kötethez.³¹ Barclay erről a történetről később az *Argenis*-ben maga is megemlékezik. A regényben Poliarchus száműzetése miatt Argenis a kedvese kiskutyáját, Aldinát Hieroleandro gondjaira bízta. Az állat azonban hirtelen elpusztul, s e veszteség mély kétségbeesésbe taszítja Poliarchust. Barátja, Nicopompus, hogy vigaszt nyújtson számára, elhatározza, hogy költői sírfeliratot komponál Aldina emlékére.³² Ez a sírvers jelenik meg 1622-ben Girolamo Aleandro említett kötetében is, alig néhány hónappal az *Argenis* első kiadásában történő publikációja után.³³ A vers a regény 1621-es kiadásában így olvasható:

Occidit. Exequias pulchrae celebrate catellae;
Occidit ante suum pulchra catella diem.
Ipse facem moesto canis Erigoneius imbre
Condat, et attonitis terreat astra sonis.

27 Erről bővebben lásd uo., 398; illetve Donata LEVI és Lucia TONGIORGI TOMASI, „Testo e immagine in una rivista veneziana tra Sei e Settecento: La «Galleria di Minerva»”, *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa: Classe di Lettere e Filosofia* 20, 1. sz. (1990): 185–210.

28 „...ad imitazione di quella Aldina cagnoletta, che essendo stata fedelissima, e cara al suo padrone, Girolamo Aleandro il Giovane, meritò gli encomi delle penne più erudite del secolo, e queste si videro uscire alla pubblica luce dai torchi di Parigi l’anno 1621 con applauso di tutta Europa.” *Azzioni Memorabili...*, 7. Erről bővebben: LUCCHESI, „Un cane...”, 400.

29 *In obitum Aldinae...*, 3–9.

30 Uo., 10. Az 1622-es kötet további szerzői: Alessandro Pollini, Lorenzo Pignoria, Nicola Villani, Francesco Roggeri, Marco Antonio Romiti, Martino Sandelli, Benedetto Milano, Valentino Pasquali, Thomas Dempster, Bartolomeo Tortoletti, Francesco Aleandro, Alberto Vespasiano Moro, Sigismondo Boldoni, Claude Belurger.

31 Erről bővebben: Davide INVERNIZZI, *L’Argenis di John Barclay (1582–1621) e la sua influenza sul romanzo italiano del Seicento*, PhD-disszertáció (Università Cattolica del Sacro Cuore, 2015/2016), 86–87.

32 John BARCLAY, *Argenis* (Paris: Nicolas Buon, 1621), 326–330.

33 INVERNIZZI, *L’Argenis...*, 86–87.

Plangere scit; meminitque suae lachrymabile murmur
 Erigones, patrios cum stetit ante rogos.
 Dura Venus, quem non pariens Aldina gemendo
 Flexit, et Aldinae sic parientis herus!
 An quia Phoebeis nemo est acceptior aris,
 Inuidiam Veneris, Solis alumne, luis;
 Aldinamque tuam (ius in te haud maius habebat)
 Vltrici rapuit diua seuera manu?
 Plangite sub tenero vulsae certamine chartae,
 Quas aufert domino blanda catella suo.
 Et toties paruo repetita cubilia cursu,
 Dum quaerit vetitas illa, fugitque fores.
 Plangite nunc mutae sedes, nunc strata, focique,
 Et quicquid viduum functa catella facit.
 Vos solae gaudete niues. Nil vellere vestro
 Candidius, post haec funera, portat humus.³⁴

Az *Argenist* – Tüskés Gábor megfogalmazásával élve – „a 17–18. századi Magyarországon az összes művelt társadalmi csoport képviselői és minden felekezeti tagjai olvasták; egyetlen más külföldi regény sem keltett ehhez mérhető érdeklődést”.³⁵ A mű többek között Zrínyi Miklósnak és Nádasdy Ferencnek is tulajdonában volt, továbbá birtokolta még „Esterházy Pál nádor, Csáky István főispán, felső-magyarországi főkapitány és országbíró, Pázmány Miklós főkapitány és császári tanácsos, Bethlen Elek Belső-Szolnok vármegye főispánja, történetíró és I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem”. Tüskés az egyházi könyvtárakat is említi: a nagyszombati jezsuita kollégiumban (ahol Gyöngyösi 1651–1652-ben tanult) „például megvolt az 1643-as velencei és az 1673-as nürnbergi kiadás egy-egy példánya, a kassai jezsuita kollégium könyvtára pedig egy velencei kiadást őrzött”.³⁶ Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy Gyöngyösi rendelkezett-e az *Argenis* valamelyik példányával (egykori könyvtáráról semmiféle híradás nem maradt), ám jó okunk van feltételezni, hogy olvasta a regényt. Turóczi-Trostler József szerint például a „költői tárgyak és terminológia elvilágiasítását”, illetve azt a „technikai eljárást, amellyel szerelmes hősnőinek és hőseinek lelki helyzetét elemzi” valójában „a görög regény barokk utódaitól (*Argenis*-típus) tanulta”.³⁷ Az *Argenis* Aldinája persze – Gyöngyösi Aldinájával ellentétben – nem vadászkutya, s a *Csalárd Cupidó*ban sincs semmi-

34 BARCLAY, *Argenis*, 329–330.

35 Tüskés Gábor, „John Barclay Magyarországon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 128 (2024): 269–295, 274, doi:10.56232/itk.2024.3.01.

36 Uo., 271–272.

37 TURÓCZI-TROSTLER József, „A magyar irodalom európaizálódása”, in TURÓCZI-TROSTLER József, *Magyar irodalom – világirodalom: Tanulmányok II*, 5–63 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 20. Lásd még JANKOVICS József, „A magyar verses regény kezdetei, avagy a kánonból kiiktatott barokk költő”, in *A magyar irodalom története I: A kezdetektől 1800-ig*, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSKY Géza, JÓZAN Ildikó és SZEGEDY-MASZÁK Mihály, 522–538 (Budapest: Gondolat Kiadó, 2008), 528.

féle konkrét utalás a regényre. A névválasztás azonban akár ettől függetlenül is tűnhet érthetőnek. Aligha tekinthető véletlennek ugyanis, hogy a Barclay versében Venus kegyetlensége miatt elpusztult kiskutya („Dura Venus, quem non pariens Aldina gemendo / Flexit, et Aldinae sic parientis herus!”) Gyöngyösi költeményében épp annak az istennőnek a kutyájaként jelenik meg, aki a *Csalárd Cupidó*ban következetesen Venus ellenében határozza meg magát. Elvben persze a véletlen névegyezés lehetőségét sem zárhatjuk ki, ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy Aldina Gyöngyösinél nem egyszerűen egy a sok vadászkutya közül, hanem Diana, egy istennő kiválasztott kutyája: az egyetlen olyan eb a költő egész életművében, amely önálló, hangsúlyos epizódot kap.

Kemény János kutyái

A kutyanévek eredetét tekintve Kemény János kutyáinak lajstroma még változatosabb képet mutat. Rupp megjegyzése szerint Gyöngyösi ezekben a leírásokban is erősen támaszkodott Ovidiusra. Ennek alátámasztására listázza ki és hasonlítja össze az ovidiusi *Metamorphoses*-ben és a *Kemény János emlékezetében* lévő kutyanéveket:

Érdekes az is, hogy a vadászó Kemény kutyáinak leírása s részben nevei is az Ovidius által mondottak után vannak csoportosítva. [...] A törökországi, kövér, lompos Dervis, a nyúlúzó Delphin és Tigris, a párducz-korcs Hylax és Philax, a farkasfajzatú Dorcse és Agre, a foltos Liciska, a moldvai fürge Kurta, a szuszogó és róka által meg harapott Drómás, a török Tauz, a daruszínű Mopsus s az ordas Korydon, a szálkás Harpia, a kopár Szárca, babos Leopárd, a fehér Hattyú, fekete Csóka.³⁸

Ovidius *Actaeon*-történetéből a következő, terjedelmes kutyalajstromot idézi:

Actaeon kutyáit Ovidiusnál így találjuk rajzolva. «Mig így kételkedik (t. i. Actaeon), meglátják őt a kutyák s legelőször Melampus s az éles szaglászú Ichnobates, amaz krétai, ez spártai faj, adnak jelt ugatásokkal. A jeladásra szélnél sebesebben oda rohannak a többiek is. Az arkadiai Pamphagus, Dorceus, Oribazus, a derék Nebrophonos, a haragos Theronnal és Lelapssal; a gyorslábú Pterelas, az éles szaglászú Arge [!], a minap vadkan által megsebesített Hylaeus, a farkasnemzetségű Napé, a nyájörző Poemenis, a két kölyke által kísért Harpya, a sicyoni nyúlánk Ladon, Dromas, Canace, Sticte, Tigris és Alce, a fehér Leucon, a fekete Asbolus, az erős Lacon, a gyors Aëlló, Thous, a könnyű Lycisce testvéreivel Cypriussal, a tarka Harpolos, Melaneus s a bozontos Lachne: Labros és Agriodos, mindketten dictaei atyától s spártai anyától származottak, az élesszavú Hylactor, sok egyebekkel együtt, melyeket hosszas volna megnevezni.³⁹

³⁸ RUPP, „Ovidius és Gyöngyösi”, 383.

³⁹ Uo.

Rupp mindössze három, Gyöngyösinél is meglévő kutyanévet talált (Tigris, Dromas és Liciska), de ennek ellenére is megállapítja, hogy „ez a három név [...] kétségbevonhatatlanná teszi, hogy Gyöngyösi ebben a leírásban is szerfölött ragaszkodott Ovidius szövegéhez”.⁴⁰ Valójában hat kutyanév egyezéséről van szó, minthogy Rupp kifelejtett még három kutyát, Dorcsét, Agrét és Harpyát,⁴¹ akik szintén ott vannak Kemény vadászatán. De Rupp *Kemény János*-kutyalajstroma egyébként is kissé pontatlan. Egyrészt Gyöngyösi további két kutyát is említ Kemény vadászatán, nevezetesen Besliát és Csonkát. Másrészt a „Babos” név minden bizonnyal egy külön kutya neve, nem pedig a „Leopárd” jelzője (Jankovics is külön kutyaként tárgyalja Babost):

Mopsust és Coridont adják egy inasnak,
Ez daru, azt pedig mondhatni ordasnak,
Szebb az első, látszik a másik korcsasnak,
Erős is, megfelel bízvást egy farkasnak.

A szálkás Harpya a kopár Szárcsával,
Babos Leopárdnak egy fészku társával,
Fejér Hattyú amaz fekete Csókával,
Amely mint egy vizsla, annyit ér orrával.
(I/2/44–45)

E versrészletből látható, hogy mind a szóban forgó strófában, mind pedig az előtte lévőben minden verssorban két-két kutya szerepel (Mopsus és Coridon, Harpya és Szárcsa, Hattyú és Csóka). Vélhetően Babos és Leopárd esetében is erről van szó.

Jankovics József *Kemény*-edíciójában a következő névsort adja:⁴²

Agre I/II/39/1 – ovidiusi eredetű kutyanév.
Babos I/II/45/2 – kutyanév
Beslia I/II/36/3, I/II/52/3 – kutyanév
Coridon I/II/44/1 – kutyanév
Csóka I/II/45/3 – kutyanév
Delfin I/II/37/1, I/II/49/3 – kutyanév⁴³
Dervis I/II/36/1 – kutyanév
Dorcse I/II/39/1 – ovidiusi eredetű kutyanév
Dromás I/II/42/1 – ovidiusi eredetű kutyanév

⁴⁰ Uo., 383–384.

⁴¹ Rupp dolgozatában – vélhetően sajtóhiba okán – helytelenül írja a kutya nevét felsorolásában: „Arge”. A 384. oldalon olvasható 1-es jegyzetben a név már helyesen szerepel: „Agre”. Uo., 383, 384.

⁴² GYÖNGYÖSI, *Porábúl megéledett Főnix...*, 203–263.

⁴³ E név kapcsán ugyan semmilyen irodalmi párhuzam nem mutatható ki, azonban egy 19. századi német nyelvű, kutyanévvel foglalkozó nyomtatvány szerint a „Delphin” is egy 17. századi kutyanév: Rudolf KLEINPAUL, *Wie heißt der Hund? Internationales Hundenamenbuch* (Leipzig: Schmidt und Günther, 1899), 21.

Harpya I/II/45/1 – Harpüiák, Hárpiák: Thaumasz tengeristen és Elektra Ókeanisz lányai, félig madár alakú, büzt árasztó szörnyek. Itt: ovidiusi eredetű kutyanév.

Hattyú I/II/45/3 – kutyanév

Hylax I/II/38/1, I/II/50/4 – ovidiusi eredetű kutyanév; Vergiliusnál is előfordul, lásd *Eklogák*, VIII, 106.

Kurta I/II/41/1 – kutyanév

Leopárd I/II/45/2 – kutyanév

Liciska I/II/41/1 – ovidiusi eredetű kutyanév

Mopsus I/II/44/1 – Mopszosz: Nüxnek, az éjszaka istennőjének leszármazottja, a gáncsoskodás és az ostobaság istene, itt: ovidiusi eredetű kutyanév.⁴⁴

Philax I/II/38/1, I/II/50/4 – ovidiusi eredetű kutyanév

Szárcsa I/II/45/1 – kutyanév

Taúz I/II/43/1 – kutyanév

Tigris I/II/37/2 – ovidiusi eredetű kutyanév

A felsorolásból jól látható, hogy – a *Csalárd Cupido* kutyanéveivel ellentétben – Kemény János kutyáinak többsége magyar nevű. Ennek okát Rupp abban látja, hogy „a magyar főúr nem adhatja ugyanazon görög neveket kutyáinak, melyekkel Actaeon hívta őket”, jóllehet – teszi hozzá – „Kemény kutyáinak nevei sem valami magyar hangzásúak”.⁴⁵ Rupp megjegyzése minden bizonnyal azokra a nevekre vonatkozik, amelyek sem az ovidiusi hagyományba nem illeszthetők be, és egyértelműen magyar eredetűnek sem tekinthetők. E körbe tartozik például „Hylax” és „Philax”. Jankovics Hylaxhoz fűzött jegyzete, miszerint „ovidiusi eredetű kutyanév”-ről van szó, amely „Vergiliusnál is előfordul”, pontosításra szorul. A név ugyanis vergiliusi eredetű, és nem szerepel Ovidiusnál.⁴⁶ A „Philax” névvel kapcsolatban viszont sem ovidiusi, sem vergiliusi párhuzam nem mutatható ki. Annyi bizonyos, hogy egy 1646-ban, Innsbruckban előadott jezsuita színdarabban, amely Ferdinánd Károly osztrák főherceg és Medici Anna esküvőjén került színre, a Philax név egy kutya neve.⁴⁷ Stefan Tilg e színdarab 2002-es kiadásához mellékelte kommentárjában megjegyzi, hogy az „örzö” jelentésű Phylax név gyakori kutyanév, de leginkább csak a modern időkben és elsősorban a német irodalomban. Egy és csak egy nagyon kései példát is hoz ennek igazolására, Christian Fürchtegott Gellert egyik meséjét, de azért arra is felhívja a figyelmet, hogy Cerberus már az ókorban is megkapta az „örzö” (phylax) jelzőt, ahogy a Szíriusz, a Kutycsillag is.⁴⁸

44 Jankovics itt biztosan téved, a nevet elnézhette az általa használt mitológiai lexikonban. Az itt idézett definíció ugyanis Mómoszra illik.

45 Rupp, „Ovidius és Gyöngyösi”, 383.

46 „Nescio quid certe est, et **Hylax** in limine latrat.” VERG., *Ecl.* VIII, 106.

47 „Quod bene Diana nobis vortat et reliquae venantium deae! Hoc mihi classicum placet! Adeste, hoch, hoch, hoch! Arge, Chiron, Hylax, **Phylax**, Laelaps, Melampe, Lycisca!” Stefan TILG, szerk., *Spes aurei saeculi: Hoffnung auf ein Goldenes Zeitalter oder Tyrolis pacifica*, Commentationes Aenipontanae 34: Tirolensia Latina 4 (Innsbruck: Universitätsverlag Wagner, 2002), 102 (Pars tertia, Scena prima).

48 Uo., 148–149.

„Coridon” és „Mopsus” esete megint kicsit más. Ők pásztorként szerepelnek Vergilius *Eklogáiban*.⁴⁹ Amennyiben Gyöngyösi valóban Vergiliustól kölcsönözte volna őket, ez volna az egyetlen olyan eset egész életművében, amikor pásztornevek az ő saját invenciójának jegyében alakulnak át kutyanevekké. Amit természetesen nem lehet ki-zárni. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy mind a Coridon, mind a Mopsus nevek kutyanevként is dokumentálhatók a kora újkori szövegekben. A „Coridon” név például kétszer is feltűnik Abraham a Sancta Clara Ágoston-rendi szerzetes késő 17. század-ban megjelent, *Judas Der Ertz-Schelm* című többkötetes művében (1686–1695): egyszer a koldus Lázár történetében,⁵⁰ majd egy tanmesében, amelyben a rettegő egerek Cori-don kutyával próbálnak szövetségre lépni a varga macskájával szemben.⁵¹ A név szin-tén előfordul egy holland költő, Hieronymus Sweerts – ugyancsak a 17. század végén keletkezett – *Op 't sterven van een Tuin-hond* című rövid versében („De trouwen Cori-don gevonden”).⁵²

A Mopsus kutyanevet illetően is hivatkozhatunk egy kora újkori példára, méghoz-zá nem is akármilyenre: Justus Lipsius egyik ebét hívták így. Lipsius kutyái iránti sze-retete – melynek levelezésében is rendszeresen hangot adott – jól ismert volt kortársai körében (Melissáról, egyik kedves kutyájáról például barátja, Victor Giselinus írt ver-set). Amikor szeretett kiskutyája, Saphyrus 1601-ben elpusztult, miután egy forrásban lévő vízzel teli üstbe esett (ami megint csak szívszagató), Lipsius megrendítő levelet írt egykori tanítványának, Philip Rubensnek. Ebben részletesen elbeszélte a kutya utolsó óráit, és mellékelte egy latin epigrammát is, amelyben – Girolamo Aleandro Aldinához írt verséhez hasonló módon – hűséges társát siratta el.⁵³ De Lipsius további két kutyáját is versben énekelte meg, ezek egyike volt Mopsus, akit Lipsius legszívesebben a földre telepített Canis csillagkép helyére emelte az égen:

MOPSVS CANIS, GENTE SCOTVS, COLORE CRASSO SPADICEO; SED CIRCA ORAS
AVRIVM, ET IN IPSO ORE DILVTIVS FLAVO. SVPER OCVLVM VTRVMQVE ORBICVLI
AEQUALES DVO, ITIDEM FLAVI. IDEM COLOR IN PEDIBVS, INTERIORIBVS, INTRA
FEMORA, SVB CAVDA, ET IN ANO. AT PECTVS LATVM ET HONESTVM, PANTHERI-

49 „Corydon”: VERG., *Ecl.* II, 1, 56, 65, 69; V, 86; VII, 2, 3, 16, 20, 40, 70. „Mopsus”: *uo.*, V, 1, 10; VIII, 26, 29.

50 „Der arme Bettler aber, so nur um die Bröseln suppliciret, welche sonst die Diana, der Melampus, **der Coridon**, der Pudel etc. unter denen Tafeln zusammen klaubten, ist mit großer Freude und Triumph in die Glorie getragen worden.” Abraham a SANCTA CLARA, *Auserlesene Werke zur Belehrung und Erheite-rung für Alt und Jung*, 2 kötet. (Wien: Carl Armbruster, 1835), 2:45–46 (*Judas Iscarioth: Erstes Heft*).

51 „Die Sache wurde letztlichen beschloßen, man soll eine Allianz eintreten mit des Meisters Pauls seinem Haushund, auch zu diesem End ein Schreiben und Missiv verfertigt worinnen gedachter **Coridon** zur guten Verständniß möchte gezogen werden: alsdann werde dieser tapfere Haus-Wächter ihrem Feind wohl gewachsen seyn.” *Uo.*, 2:194 (*Judas Iscarioth: Drittes Heft*).

52 A versről bővebben: Johan KOPPENOL, „Noah’s Ark Disembarked in Holland: Animals in Dutch Poetry, 1500–1700”, in *Early Modern Zoology: The Construction of Animals in Science, Literature and the Visual Arts*, szerk. Karl A. E. ENENKEL és Paul J. SMITH, 451–528 (Leiden–Boston: Brill, 2007), 485.

53 Erről bővebben: Jan PAPY, „Lipsius and His Dogs: Humanist Tradition, Iconography and Ruben’s *Four Philosophers*”, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 62 (1999): 167–198.

NA PRORSVS SPECIE, ALBVM ET MACVLIS SPADICEIS SPARSVM. TALES IPSI IMI PEDES. ANNVM AGIT TERTIVM, AD INVIDIAM PVLCHER.

MOPSVS ego forma qui vinco secla canina;
Quod nolim in magno corpore nil habeo.
Quodque velim, dominum, dominam, ancillamque volentes
Conciliat probitas simplicitasque mihi.
Ille canis redeat, meruit qui caelica templa:
Si certet, terra hunc, me sibi coelum habeat.⁵⁴

A kutyasírató vagy épp kutyákat dicsérő versek esetében tehát egyáltalán nem egyedi esetről van szó, hanem egy élő és jól körülírható humanista hagyományról, mely a szakirodalom szerint egészen Catullus verébepigrammáiig vezethető vissza.⁵⁵ Lipsius külön dolgozatot szentelt a kutyák dicséretének (*Canis encomium*),⁵⁶ amely más, kutyákhoz írt humanista költeményekkel (így Lipsius Mopsushoz írt költeményével) együtt helyet kapott Caspar Dornau 1619-ben megjelent gyűjteményében, az *Amphitheatrum sapientiae Socraticae ioco-seriae* című kiadványban is (ez pedig megtalálható volt például a nagyszombati jezsuita egyetem könyvtárában is, még hozzá a régi, „Antiquissima-gyűjtemény” darabjaként, tehát Gyöngyösi elyben akár már diákként is láthatta).⁵⁷ Mindezek tudatában felmerül a kérdés, hogy biztosan véletlenről van-e szó akkor, amikor Gyöngyösi Kemény-versében is épp Lipsius kedves kutyájának, Mopsusnak a nevével találkozunk.

54 A hazai szakirodalomban idézi ALMÁSI Gábor, „A humanista kutya”, *Korunk* 27, 9. sz. (2016): 50–55, 54–55. Lásd még PÁPY, „Lipsius...”, 181.

55 Erről bővebben: PÁPY, „Lipsius...”, 170–182. A verébepigrammákat említi Szász Keve is *Egy játékos humanista ekloga nyomában – Elias Corvinus: Idyllion Amyntas* című tanulmányában. Szász röviden kitér a kutyasírató versek középkori előzményére is, nevezetesen a sint-truideni kolostor apátjának, Theodoriknak Pitulus nevű kutyája halálára írott költeményére. A dolgozat emellett egy – Gyöngyösinél is felbukkanó – Lycisca nevű kutya alakját is tárgyalja, amely Elias Corvinus egyik eklogájában szerepel. Szász Keve, „Egy játékos humanista ekloga nyomában: Elias Corvinus: *Idyllion Amyntas*”, *Antikvitás & Reneszánsz* 16 (2025): 85–99, 86–94.

56 Erről részletesen: WALKER-MEIKLE, *Late Medieval...*, 155–161. A *Canis Encomium*ot lásd Caspar DORNAU, *Amphitheatrum sapientiae Socraticae ioco-seriae* (Hanau, 1619), 521–532.

57 DORNAU, *Amphitheatrum...*, 532. A kiadvány tartalmáról ebben a témában részletesebben lásd PÁPY, „Lipsius...”, 167–198; FARKAS Gábor Farkas, szerk., *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig II: Nagyszombat 1632–1690, Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 17/2* (Szeged: Scriptum Kft., 1997), 60 (53. tétel).